

Situl minier Roșia Montană

Categoria: peisaj cultural

Descriere

Roșia Montană este situată în Munții Apuseni (fig. 1), în *Cadrilaterul aurifer* (fig. 2) – teritoriu din Munții Metaliferi bogat în zăcămintele de metale prețioase cunoscute și exploatate încă din Antichitate. Dintre toate punctele de exploatare istorice cunoscute, situl Roșia Montană este caracterizat printr-o concentrare excepțională de valori de patrimoniu cultural grupate într-o configurație cu o bogată stratificație temporală și fizică definită prin suprapunerea densă a vestigiilor așezării miniere romane, medievale, moderne și contemporane (fig. 3). Vor fi prezentate în continuare numai acele elemente relevante pentru valoarea universală a sitului.

Dezvoltarea sitului poate fi urmărită începând cu cel mai profund nivel, reprezentat de galeriile miniere, de exploatare, de asistență, de aerisire sau de evacuare a apei (împreună cu spectaculoasele sisteme de drenare), excavate în adâncul a patru masive muntoase – Cetate, Cârnic, Orlea și Letea. (fig. 4-11) Aceste elemente alcătuiesc *unul dintre cele mai vaste și mai importante sisteme de exploatare minieră din lumea romană*¹. Aceștia i se adaugă amplele lucrări miniere tradiționale (fig. 12) care preiau și extind rețeaua romană, executate de-a lungul epocilor succesive, până la scurt timp după anul 1948. Mineritul tradițional a generat, în afara universului subteran, al exploatării propriu-zise, componentele celorlalte două niveluri ale patrimoniului sitului Roșia Montană:

- *peisajul industrial istoric* al sitului, din care sunt vizibile lacurile artificiale (*tăurile*) realizate începând cu anul 1733 (fig. 13-15), galeriile de coastă (fig. 16), zonele de exploatare de suprafață (fig. 17, 18) depozitele de steril (astăzi parțial vegetate) care punctează versantele și coastele stâncoase dezvelite de vegetație;
- *așezarea* desfășurată de-a lungul văii pârauului Roșia – cu nuclee aflate în relație directă cu zone de exploatare din masivele Orlea și Cetate – și dezvoltată în amonte, în zona unui amfiteatru natural cuprins între masivele muntoase Cârnic, Jig și Letea (fig. 19), unde s-a conturat zona centrală a satului. (fig. 20, 21) Pornind de aici, din Piața centrală, unde erau concentrate numeroase funcțiuni publice grupate într-un ansamblu arhitectural-urbanistic cu

¹ „Minele de aur și argint de la Alburnus Maior constituie fără îndoială unul dintre cele mai vaste complexe miniere de epocă romană [...]”, așa cum afirmă autorul cercetărilor arheologice-miniere: Béatrice Cauuet et. al., *CCA 2003*, București 2004, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>.

puternic caracter de reprezentare, structura urbană se diluează treptat spre periferiile industriale, caracterizate de gospodăriile miniere compuse din locuință și instalații de prelucrare sau chiar guri de mină. Imaginea arhitecturală este dominată de un fond tipologic regăsit în întreaga localitate, al construcțiilor tradiționale cu spațiu de distribuție exterior (târnaț) (fig. 22), din care se detașează în zona Pieței împrumuturile din repertoriul arhitecturii de factură clasică sau barocă, manifeste cu precădere în configurarea fațadelor îndreptate spre spațiul public (fig. 23-28). Aceste manifestări, întrepătrunse, conturează *caracterul unic al acestui sat minier tradițional înghețat în momentul incipient al procesului de urbanizare*. (fig. 29)

Vestigiile habitatului roman de suprafață (necropole, zone sacre, zone administrative – fig. 30-32), cele cinci biserici, martori ai diversității etnice și multiculturale, păstrate din zorii epocii moderne (fig. 33), componentele conservate ale exploatărilor de epocă modernă (traseele unor construcții ingineresti: calea ferată îngustă, planul înclinat; clădiri ale fabricii de prelucrare și ale sediului administrativ minier – fig. 34), construcțiile și edificiile de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX (fig. 35) desăvârșesc, împreună cu valorile excepționale deja invocate și cadrul natural înconjurător (fig. 36-38), peisajul cultural Roșia Montană.

Justificarea valorii universale

Criteriile îndeplinite

criteriul iv) *să ofere un exemplu excepțional pentru un tip de construcție, de ansamblu arhitectural sau tehnologic sau de peisaj, care să ilustreze una sau mai multe perioade semnificative ale istoriei umane;*

Sistemele de exploatare industrială conservate reprezintă mărturii excepționale pentru istoria exploatărilor miniere romane, medievale și moderne:

- Pentru perioada romană este semnificativ *peisajul subteran*, mărturia unui efort concertat al administrației romane pentru extragerea aurului: în aproximativ 50 de ani a fost dezvoltat *unul dintre cele mai vaste complexe miniere de epocă romană cunoscute până în prezent*.
- Mărturiile exploatărilor miniere medievale și de epocă modernă sunt semnificative pentru *modul de prelucrare preindustrial surprins în momentul transformării mijloacelor de producție din pragul Revoluției Industriale*.

criteriul v) *să reprezinte un exemplu excepțional de așezare umană tradițională, de utilizare tradițională a teritoriului sau a mării, care să fie reprezentativă pentru o cultură (sau pentru culturi), sau pentru interacțiunea omului cu mediul, în special când acest mediu a devenit vulnerabil sub impactul unor mutații ireversibile;*

Târgul minier tradițional este un exemplu reprezentativ pentru modul de exploatare a resurselor minerale din perioada preindustrială. De asemenea, evocă și momentul de trecere spre epoca industrială fără ca dezvoltarea mijloacelor de producție să fi condus, ca în cazul multor așezări din zonă, la transformarea sa în oraș. *Acest moment inefabil al trecerii de la forma rurală la cea urbană caracterizează puternic așezarea și îi conferă unicitate. Cu alte cuvinte Roșia Montană este un sat minier tradițional înghețat în momentul incipient al procesului de urbanizare.*

Peisajul minier de pe Valea Roșiei și Valea Cornei este un peisaj reprezentativ pentru perioada preindustrială. Lacurile artificiale (cele 29 de lacuri artificiale – *tăuri* – conservate), munții dezgoliți, gurile de mină de coastă, micile halde vegetate punctează și definesc peisajul. Acest peisaj cultural este amenințat de schimbări ireversibile dacă tipul de exploatare în carieră deschisă este reluat, conducând inevitabil la distrugerea patrimoniului cultural, resursa reală pentru o exploatare durabilă a zonei.

criteriul vi) să fie direct asociat sau intrinsec legat cu evenimente sau tradiții vii, cu idei sau credințe, lucrări artistice sau literare de valoare universală excepțională.

Celebrele tăblițe cerate care au făcut cunoscut situl de la Alburnus Maior au fost una dintre cele mai importante surse ale redescoperirii Dreptului Roman de către marele istoric german Theodor Mommsen, ale cărui lucrări au influențat Codul Civil german și apoi au constituit baza reglementărilor similare pentru mai multe țări ale lumii: Portugalia, China, Japonia, Coreea de Sud, Taiwan, Grecia, Ucraina ș.a.

Asocierile frecvente făcute de cercetători între istoria Imperiului Roman din perioada antoninilor și aurul dacilor sau cel extras din Dacia, chiar dacă nu sunt încă demonstrate, deschid o direcție de abordare care se adresează istoriei culturii europene – ieșirea din *criză* a Imperiului Roman, debutul marilor programe edilitare inițiate de Traian, dintre care construirea Forului și ridicarea Columnei sunt poate elementele cele mai importante.

Importanța galeriilor de la Roșia Montană nu se limitează la Antichitate. De la încheierea cruciadelor până la descoperirea Americii, Munții Apuseni au fost principala sursă de aur a Europei. În vremurile moderne extragerea aurului a fost una dintre ocupațiile de bază ale moșilor. Administrația austriacă a adus în zonă mineri de pe tot cuprinsul Imperiului și astfel a luat naștere o așezare minieră pe cât de pitorească, pe atât de europeană.

Declarație de autenticitate și/sau integritate

Peisajul cultural de la Roșia Montană este compus dintr-o concentrare extraordinară de vestigii care atestă evoluția exploatărilor miniere într-un interval de timp excepțional – 2 000 de ani – din perioadă pre-romană până în epocă contemporană.

Situl Alburnus Maior – Verespatak – Roșia de Munte – Roșia Montană, celebru încă din secolul al XIX-lea pentru vestitele tăblițe cerate romane (contracte redactate în scriere latină cursivă) este reprezentat, în lumina cercetărilor din ultimii ani, de un sistem de exploatare roman excepțional care conservă mai mult de 7 km de galerii, la care se adaugă peste 80 km de galerii medievale și de epocă modernă, un târg minier păstrat exemplar încă din perioadă preindustrială și un peisaj presărat de multe urme ale activității miniere dintre care excepționale sunt lucrările hidrotehnice datând din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Recunoaștere prin legi de protecție – asigurare a integrității

Roșia Montană este unul dintre siturile cele mai bogate în resurse de patrimoniu cultural ale României, cuprinzând într-un teritoriu întins pe cca. 650 ha 50 monumente istorice clasate,² dintre care 7 desemnate ca *monumente de valoare națională și universală*.³ De asemenea, patrimoniul cultural de la Roșia Montană este recunoscut și prin Planul de Amenajare a Teritoriului Național – Secțiunea a III-a, Zone protejate,⁴ unde monumentele sale sunt

² cf. *Lista Monumentelor Istorice*, aprobată prin Ordinul nr. 2314/8 iulie 2004 al Ministrului Culturii și Cultelor și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, an 172 (XVI), Nr. 646 bis din 16 iulie 2004.

³ clasate în grupa valorică A, „monumente istorice de valoare națională și universală”, cea mai înaltă formă de clasare conform sistemului juridic de protecție românesc (cf. Legea nr. 422-2001 privind protejarea monumentelor istorice (republicată), art. 7. a)).

⁴ aprobat prin Legea nr. 5-2000.

desemnate ca *monumente istorice de valoare națională excepțională* și întreaga comună este recunoscută ca *unitate administrativ-teritorială cu concentrare foarte mare a valorilor de patrimoniu cultural*.

Acest statut juridic de protecție plasează Roșia Montană înaintea multor orașe prin numărul și valoarea monumentelor istorice și pe primul loc între așezările rurale ale României. La nivelul județului Alba doar în municipiul Alba Iulia sunt înregistrate mai multe monumente istorice clasate față de Roșia Montană, care devansează în această privință orașe istorice consacrate, cum ar fi Sebeș, Blaj sau Aiud.

Conform legii, protejarea și punerea în valoare a acestor valori instituite reprezintă lucrări *de utilitate publică, de interes național*.⁵

Comparație cu alte situri similare

Cea mai mare parte a siturilor miniere europene înscrise în Lista Patrimoniului Mondial sunt reprezentative pentru perioade istorice relativ restrânse în comparație cu longevitatea excepțională a sitului Roșia Montană: Las Medulas, sec. I-II; Rammelsberg, sec. X – XX, Roșia Montană, sec. I î. Chr. – sec. XX.

Pentru epoca romană, singurul sit semnificativ pentru mineritul aurifer, Las Medulas, este un exemplu extraordinar al unei tehnici speciale de exploatare – *ruina montium*. Exploatarea romană de la Roșia Montană, caracteristică pentru o altă tehnică minieră, în galerii, excelează prin amplexarea unică a sistemului de exploatare.

Față de alte situri miniere medievale, Falun (Suedia), Røros (Norvegia), Banská Štiavnica (Slovacia), transformate în epoca modernă de impulsul Revoluției Industriale, Roșia Montană, atinsă și ea de suflul epocii, păstrează un mod de exploatare tradițional țărănesc care se reflectă în structura așezării și în modificările aduse peisajului natural.

⁵ Legea 5-2000, art.3

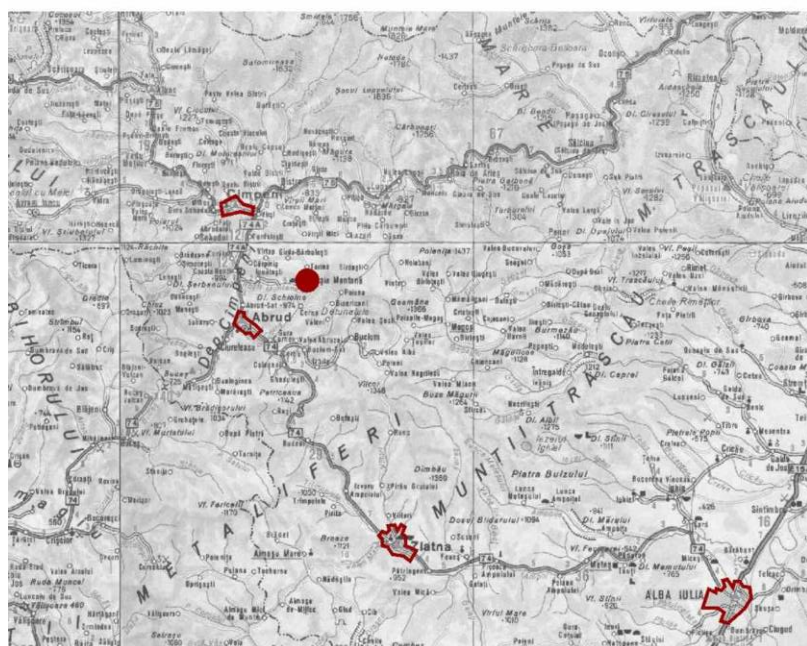
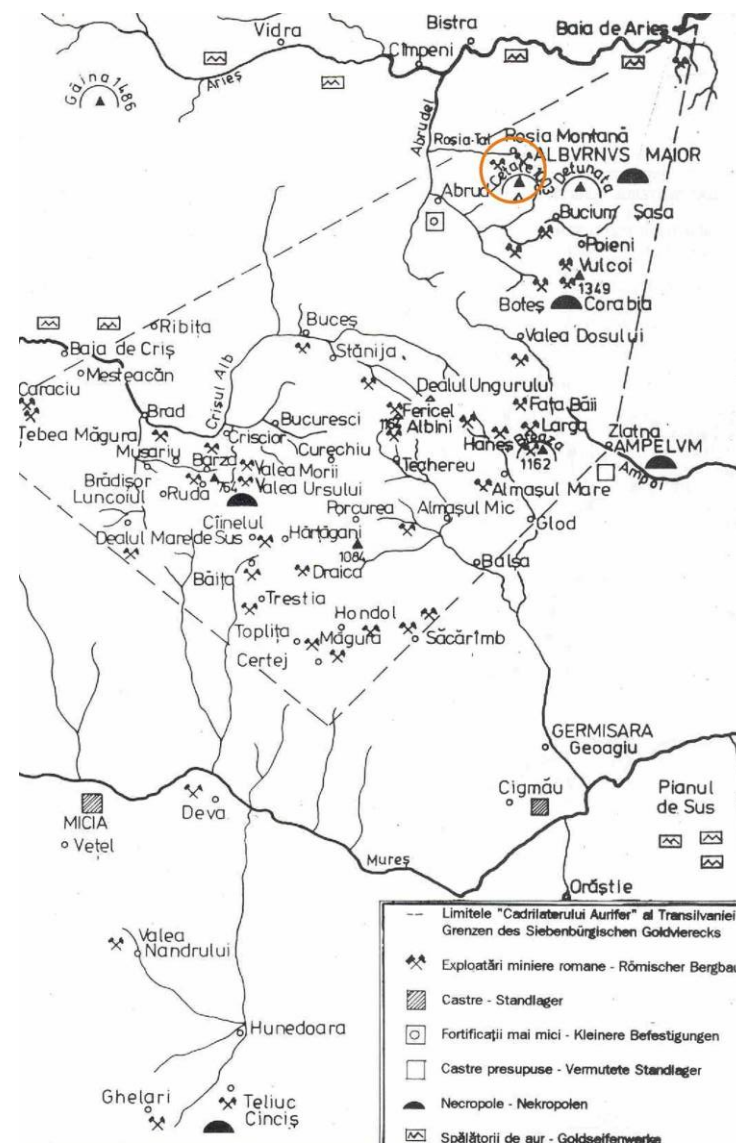

Fig. 1. Harta geografică a zonei (sus)

Fig. 2. Harta exploatărilor metalifere romane din „Cadrilatrul Aurifer” al Transilvaniei și de pe versantul nordic al Munților Poiana Ruscăi, după V. Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană / Der Erzbergbau, Die Salzgewinnung und Die Steinbrüche in Römischen Dakien*, Cluj-Napoca, 1996, pl. LXXXIII (dreapta)

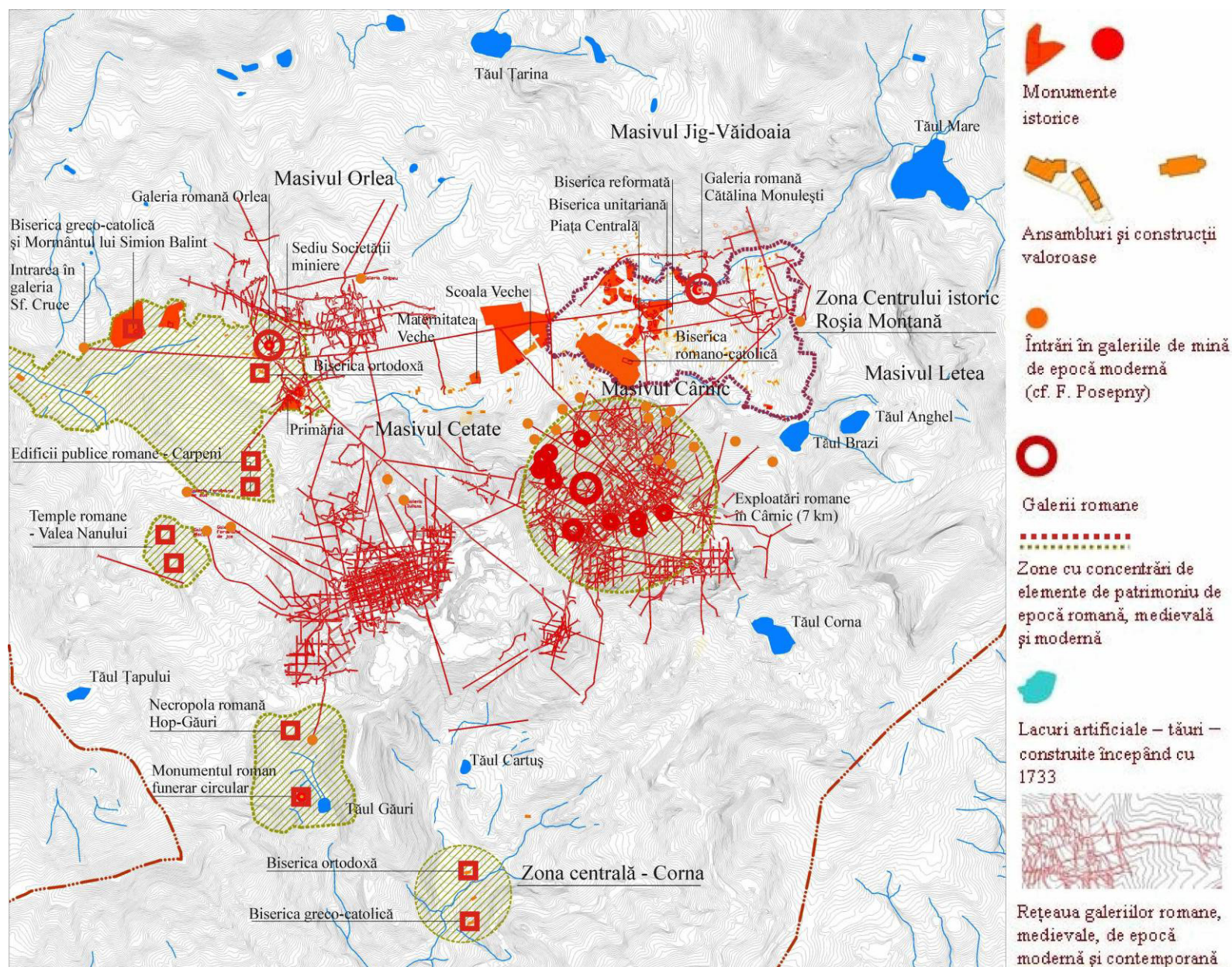

Fig. 3. Principalele componente de patrimoniu ale sitului Roșia Montană – mare parte neprotejate

CÂRNIC 2000

1/4000

- galerie recentă
- galerie inaccesibilă
- gură de galerie
- cameră cu pilieri
- galerie modernă
- șantier minier modern subvertical
- șantier minier modern suborizontal
- galerie veche
- șantier minier vechi
- ① șantier citat în text

Fig. 4. Planul sistemului de galerii antice, moderne și contemporane cunoscute până în anul 2001, după B. Cauuet, B. Ancel, Ch. Rico, C. Tămaș, *Rețele miniere antice. Misiunile franceze 1999-2001, în Alburnus Maior I*, București, 2003, p.471-530, fig. 5.

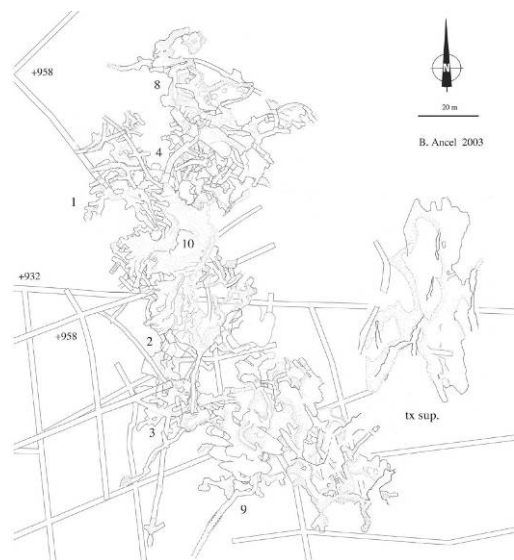
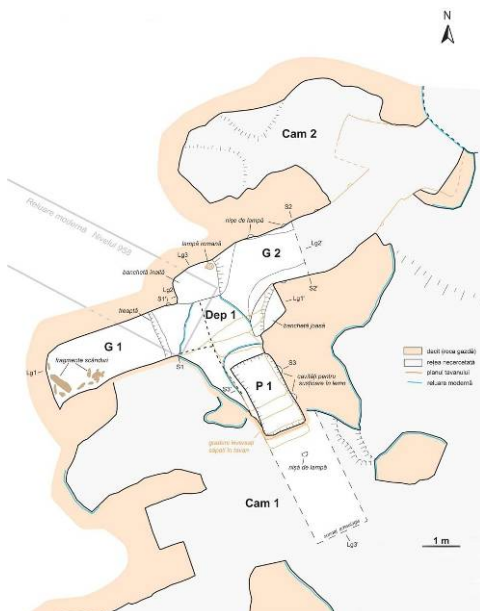

Fig. 5. Planul rețelei de galerii antice Cărnic 1, după B. Cauuet, B. Ancel, Ch. Rico, C. Tămaș, *Rețele miniere antice. Misiunile franceze 1999-2001, în Alburnus Maior I*, București, 2003, p.471-530, fig. 16

Fig. 6. Planul rețelei mari Cărnic 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10 după B. Cauuet, B. Ancel, *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2003*, 164. Roșia Montană, com. Roșia Montană, jud. Alba [Alburnus Maior], Punct: Cărnicești, planșe, fig. 2
<http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>

Fig. 7. Reconstituire 3D a planului înclinat elicoidal din zona rețelei miniere romane Cărnic 1, idem, fig. 3

Fig. 8. Întrarea într-un plan înclinat din zona rețelei miniere romane Cărnic 2, idem, fig. 4.

Fig. 9. Plan înclinat de cercetare cu trepte din zona rețelei miniere romane Cărnic 13, idem, fig. 7

Fig. 10. Cameră și galerie de cercetare din rețeaua de galerii miniere romane Cărnic 8, idem, fig. 8

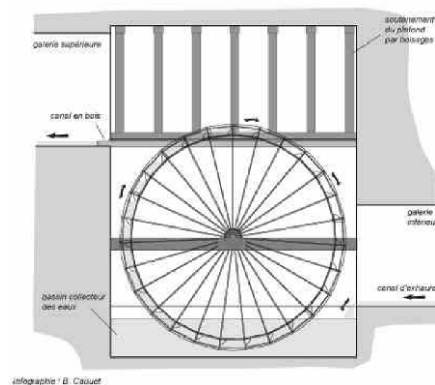

Fig. 11. Reconstituire grafică a unei părți a sistemului roman de evacuare a apei făcută baza componentelor din lemn descoperite *in situ*, B. Cauuet, *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2005*, 156. Roșia Montană, com. Roșia Montană, jud. Alba [Alburnus Maior], Punct: Masivele Cărnic și Păru Carpeni, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2006/cd/index.htm>

Fig. 12. Zonă de exploatare („corandă”) post-antică în masivul Cărnic, I. Rous, *Výpravy do podzemí* . X. Podzemí v Evropě, în Věčko, nr. 1, 2009.

Fig. 13. Unul dintre cele 28 de tăuri conservate – Tăul Mare. (în fundal localitatea Roșia Montană desfășurată de-a lungul văii Roșiei. Pârâul Roșia curge din Tăul Mare), foto L. Niculae

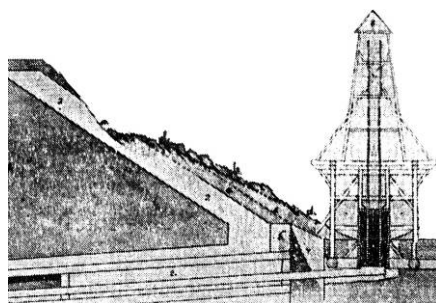

Fig. 15. Schiță din anul 1779 realizată pentru suprainălțarea digului Tăului Țarina, după P. Mortu, B. Ciuculete, *Studiu de arhivă Bălmoșești, Blidești, Bunta, Corna, Gârda-Bărbulești, Gura Cornei, Țarina*, inedit, 2001, fig. 16

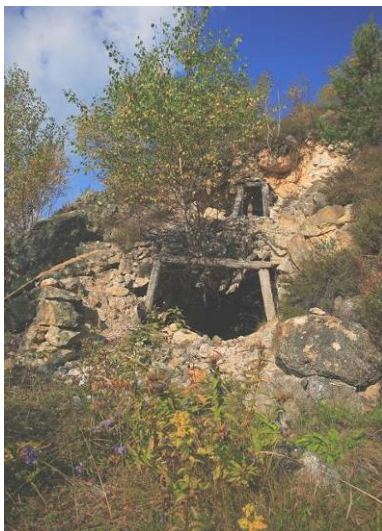

Fig. 16. Guri de mină din coasta masivelor muntoase, foto L. Niculae

Fig. 14. Tăul Brazi și Tăul Anghel, foto P. Mortu

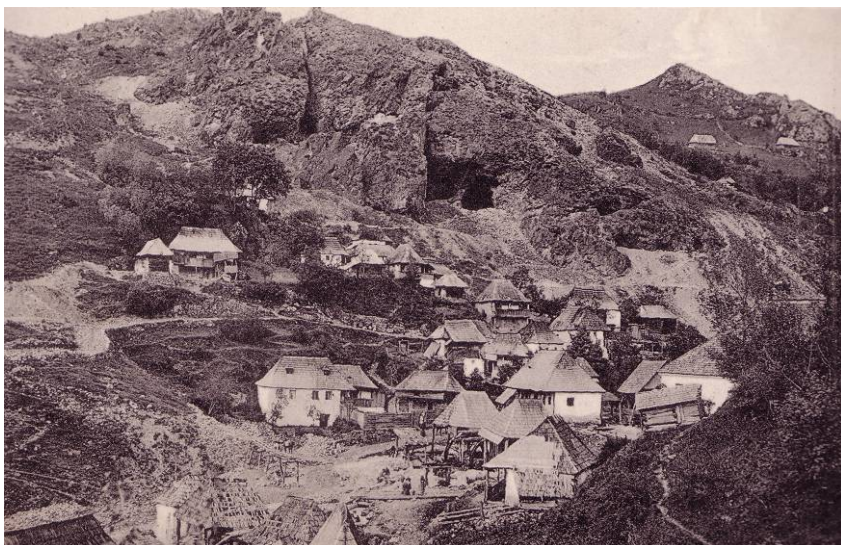

Fig. 17. Zonă de exploatare de suprafață din masivul Jig-Văidoaia, fotografie istorică de la începutul secolului XX, *Verespatak és Környéke*, Csiky Lajos

Fig. 18. Masivul Văidoaia astăzi

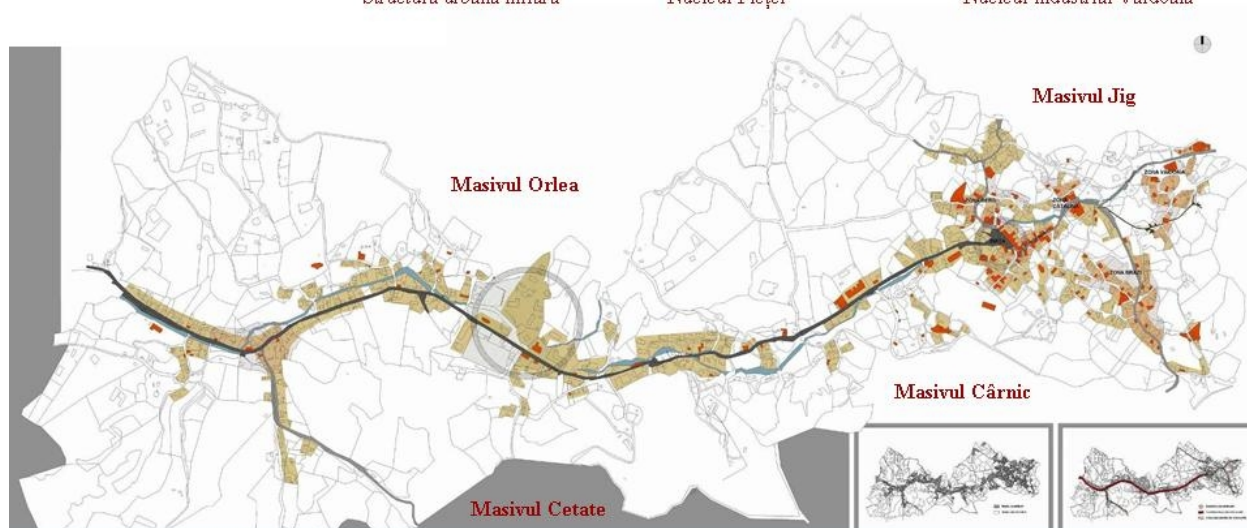
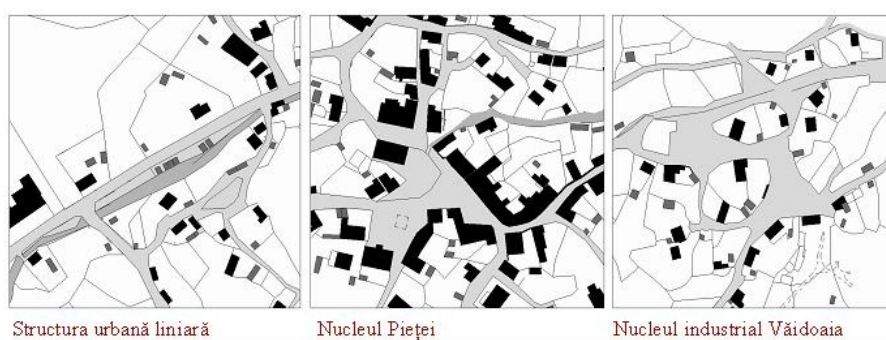

Fig. 19. Structura urbană a târgului minier de epocă modernă

Fig. 20. Centrul istoric al localității Roșia Montană – trei din cele cinci biserici din Roșia Montană proiectate pe fundalul minier al masivului Cărnic
Fig. 21. Piața Centrală într-o zi de târg – fotografia la începutul secolului XX, *Verespatak és Környéke*, Csiky Lajos

Fig. 22. Casă cu spațiu de distribuție exterior (târnat) – casa nr. 546

Fig. 23. Casă cu influențe urbane, fostă școală germană – poartă de zid – casa nr. 342

Fig. 24. Casă cu influențe urbane – acces prin gang și decor „urban” – casa nr. 551

Fig. 25. Casă cu fațadă „urbană” și alcătuire funcțională tradițională – spațiu de distribuție exterior (târnat) – casa nr. 551

Fig. 26. Casă cu influențe urbane – acces prin gang și decor urban interpretat – casa nr. 392

Fig. 27. Casă cu influențe urbane – acoperiș „baroc” și decor „urban” – casa nr. 373

Fig. 28. Decorație de influență urbană interpretată – mascheroane, ordonanță clasicizantă (capitel ionic, decor în undă greacă interpretat) – casa nr. 392

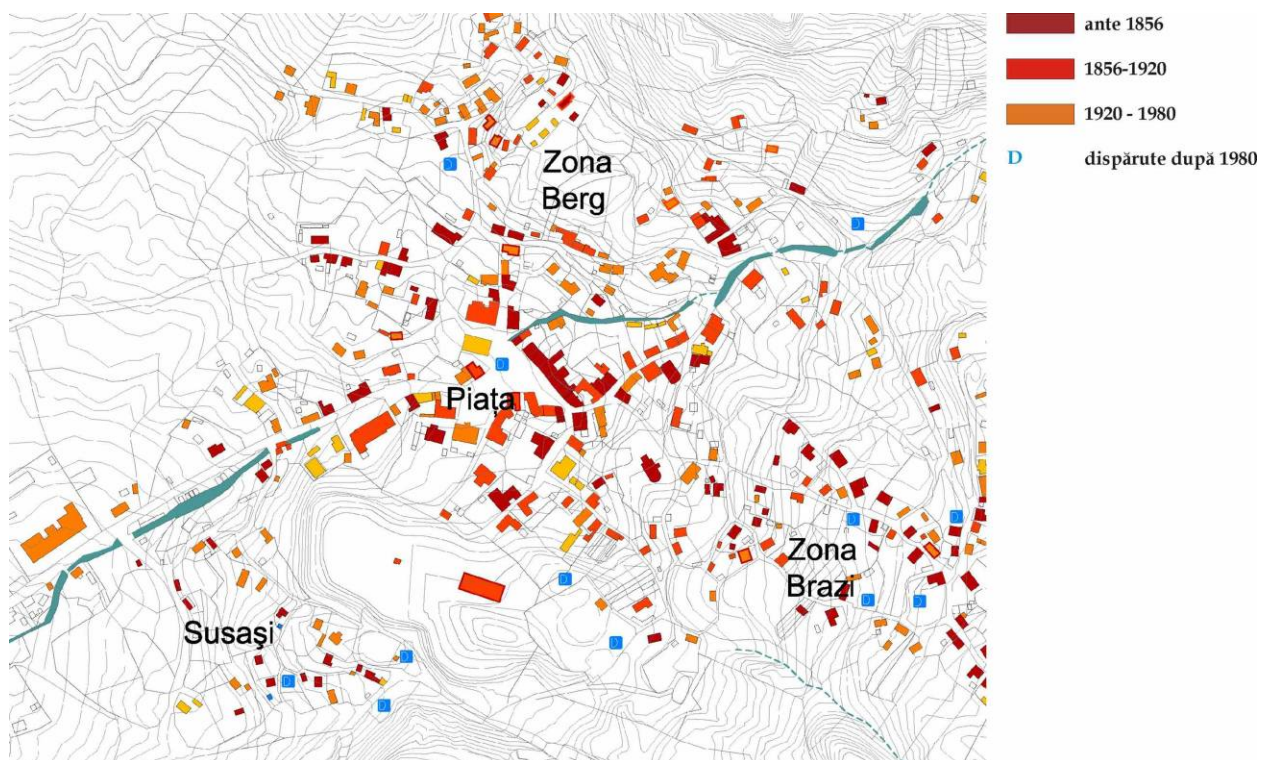

Fig. 29. Vechimea fondului construit - zona centrală Roșia Montană (după Ș. Bălăci, V. Apostol, C. Mușter, *Studiu istoric zonal*, planșa 05, în *Plan urbanistic zonal - Zona istorică centrală Roșia Montană*, http://www.simpara.ro/editura/PUZ%20RosiaMontana/siz_05.jpg)

Fig. 30. Vestigii arheologice de suprafață – temple romane și edificii publice romane (după C. Crăciun, A. Sion, R. Iosipescu, S. Iosipescu, *Edificiul de cult din punctul Szekeley (Edificiul T I)*, în *Alburnus Maior I*, p. 270, fig. 4; C. Crăciun, A. Sion, *Edificiul de cult din punctul Drumuș (Edificiul T II)*, în *Alburnus Maior I*, p. 316, fig. 6; E. Bota, O. Țentea, V. Voișan, *Edificiul public din punctul Tomuș (E I)*, în *Alburnus Maior I*; O. Țentea, V. Voișan, *Edificiul public din punctul Bisericuță (E 2)*, în *Alburnus Maior I*, p. 467, fig. 16.4)

Fig. 31. Vestigii arheologice de suprafață – monumentul funerar circular din punctul Hop-Găuri – situația arheologică

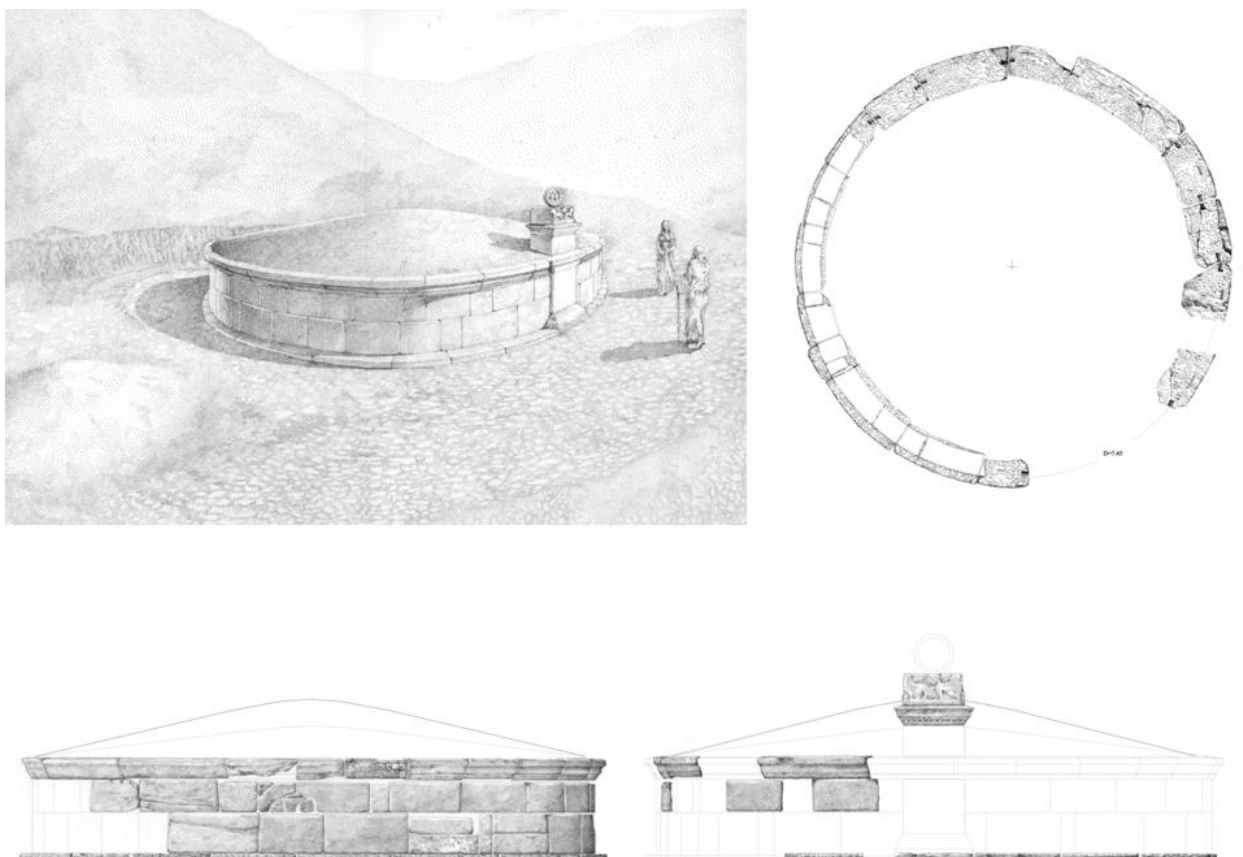

Fig. 32. Vestigii arheologice de suprafață – monumentul funerar circular din punctul Hop-Găuri – reconstituire grafică, V. Apostol, *Funerary Architecture in Alburnus Maior (Roșia Montană): The Circular Monument*, în *Dacia*, N.S. XLVIII-XLIX, 2004-2005, p.249-282

Fig. 33. Cele cinci biserici din Roșia Montană – ortodoxă, romano-catolică, greco-catolică, unitariană, reformată

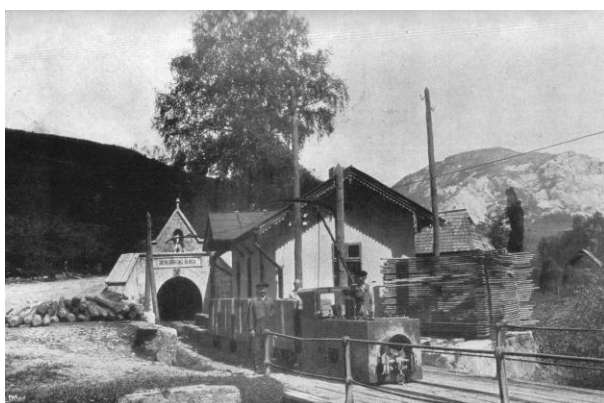

Fig. 34. Intrarea în galeria magistrală Sfânta Cruce (începută în 1873) care parcurge pe o distanță de aprox. 7 km întreaga vale a pârâului Roșia, făcând legătura cu exploatările din masivele Orlea, Cetate, Cârnic, Letea – conservată și astăzi, după V. Zotinca (coord), *Les mines de métaux et les usines métallurgiques, propriétés de l'état roumain exploitées en regie – C. Les mines de métaux d'Abrud, Extrait de Correspondance Économique Roumaine*, nr. 3, 1928

Fig. 35. Primăria Veche construită în anul 1897

Fig. 36. Masivul Letea de la est de Roșia Montană, foto P. Mortu

Fig. 37. Fânețe în masivul Letea, foto P. Mortu

Fig. 38. Valea Cornei, foto L. Niculae